

Бондар Н.О.,

канд. іст. наук, доцент

Харківський національний технічний університет

сільського господарства імені Петра Василенка

ІСТОРИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПТУ СУВЕРЕНІТЕТУ

Поняття «суверенітет» (від давньофранцузького «soveranite», що у свою чергу походить від латинського «suprematis», або «suprema potestas» – «вища влада») набуло актуальності в добу пізнього середньовіччя, в період, коли феодална держава переживала перехід від децентралізованої феодалної роздробленості до централізованої абсолютної монархії [4]. Класова диференціація феодалного суспільства, яка базувалася на володінні землею, поєднувалася з поділом на стани та ранги, що відрізнялися обсягом законодавчо закріплених прав (привілеїв) і обов'язків. При цьому саме поняття «держава» у середньовічній Європі існувало не у сучасному розумінні політичної організації населення окремої країни, а як визначення територіального володіння особи, правлячого роду чи громади [6]. Звідси й політична влада була прерогативою лише власника даної території.

Концепція суверенітету замінила собою більш раннє поняття сюзеренітету – феодалного верховенства власника-розпорядника земельних територій над своїми васалами-утримувачами земельних наділів без права втручання у справи їхнього володіння за умови виконання васального договору. Як і право сюзеренітету, право суверенітету початково виступало характеристикою не держави, а самої особи правителя – государя. Згідно норм феодалного права держава вважалася власністю монарха чи монархічної династії майже до кінця XVIII ст. [9]. Однак з розвитком централізованої держави деперсоніфікація державної влади, відокремлення процесу здійснення влади від власності на неї сприяла розвитку поглядів на державну владу як на абстрактний інститут, що

асоціюється не з конкретною особою, а із державою [5]. Саме з цього часу суверенітет правителя в теоретичних концепціях поступається місцем суверенітету держави.

З розвитком буржуазних відносин і витісненням із масової суспільної свідомості ідеї сакральності влади правителя ідеями Реформації відбулося подальше становлення концепту суверенітету – він переноситься з особи монарха на нову спільноту, яка не існувала в корпоративному становому суспільстві феодального суспільства – націю як сукупність політично повноправних громадян [3].

Концепція національного суверенітету мала довести не лише право нації на верховну владу, але й сам факт існування нації як політичної спільноти. Нагадаємо, що в період активної розробки цієї концепції європейське суспільство було одночасно як постфеодальним (тобто розділеним на окремі стани та корпорації з різними правами та обов'язками, членство в яких було зафіксоване нормами не лише писаного, але й звичаєвого права), так і ранньокapіталістичним (тобто розділеним на власників та не власників засобів накопичення капіталу, що давало першим можливість отримувати прибуток за рахунок привласнення результатів праці других). Враховуючи розвиток ринкових відносин, реальний доступ до вирішального впливу на прийняття державних рішень в Європі ще з раннього Відродження залежав не скільки від соціального походження особи, стільки від обсягу капіталу, яким ця особа реально розпоряджалася (що й спричинило революційний злам феодальних політичних інститутів) [1]. Тому ліквідація феодальних привілеїв не могла ліквідувати нерівності соціальних груп у можливості доступу до влади навіть на рівні місцевих громад. Однак у цілому класики ліберальної демократії виходили з постулату про рівність всіх членів суспільства. Ігнорування фактичної нерівності в рамках ліберальної теорії ввійшло у протиріччя з реальною політичною практикою вже у перший період існування буржуазних республік кінця XVIII-початку XIX століть. Введення майнового цензу для

користування громадянськими правами та квот на участь у виборчому процесі для представників різних соціальних груп ознаменувало виключення зі складу нації як носія суверенітету фактичної більшості цієї нації [2].

Відповідно, функція відправлення політичної влади закріплюється за політичною елітою – вождями нації [7]. Такий підхід дозволив обґрунтувати реальне відчуження у основної маси нації права на доступ до прийняття політичних рішень без зламу ідеологічного конструкту національного суверенітету (фактично обмеживши останній правом на самовизначення). У цьому плані і цензова демократія, і тоталітарна держава концептуально розглядалися як раціоналізовані форми народовладдя [10].

У ХХ столітті уявлення про національний суверенітет зазнали помітних змін. Зі швидким розвитком транспорту і комунікацій розмиваються традиційні відмінності між внутрішнім і зовнішнім світом, кордони держави – основа і символ жорсткої концепції суверенітету – стають все більш прозорими. Внаслідок чого найважливіші внутрішні проблеми національної держави – економіка, екологія, продовольство, демографія – набули міжнародного значення. Все це відбилося і на теоріях суверенітету.

Концепт суверенітету пройшов довгий шлях розвитку, еволюювавши від вузького і досить примітивного за своїм змістом поняття, спрямованого на обґрунтування верховної влади монарха на певній території в умовах боротьби з феодалною роздробленістю і католицькою церквою, на змістовну категорію політичної науки, а також міжнародного права. З появою понять національного та народного суверенітету концепт суверенітету перестав бути державоцентричним і наповнився більш демократичним змістом як у внутрішньому (захист прав народу, а не тільки правителів), так і зовнішньому (забезпечення рівноправності всіх держав у сфері міжнародних відносин) планах.

Що стосується сучасного етапу розвитку цього концепту, то, незважаючи на ряд розбіжностей, практично всі представники основних парадигм

політичної теорії вважають суверенітет однією з основних категорій сучасних міжнародних відносин, яка має характер основоположної норми [8]. Дослідники розглядають феномен суверенітету в контексті взаємодії акторів у міжнародному середовищі, а також через призму колективних, системних загроз безпеки. Практично всі дослідники згодні з тим, що інститут суверенітету зазнає в процесі історичного розвитку трансформації, однак при цьому зберігає своє основне значення, незважаючи на триваючі дискусії про його сенс і подальший розвиток. Спроби ж ряду напрямків політичної теорії заперечувати цінність концепту національного суверенітету для підтримки цілісності системи міжнародних відносин (і навіть оголосити про його шкідливий характер в епоху глобалізації) загрожують підірвати принципи і норми міжнародного права, що склалися на сьогодні.

Література:

1. Воронянський О. В. Проблема типології теорій формування націй у зарубіжній науковій літературі. *Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Серія «Питання політології»*. 2010. №. 912. С. 69–73.
2. Воронянський О. В. Роль національного суверенітету в легітимації державної влади. *Актуальні проблеми державного управління*. 2012. № 2. С. 216–221.
3. Воронянський О. В. и др. Національний суверенітет: український вимір в контексті світової політичної думки. Харків: «Міськдрук» ХНТУСГ імені Петра Василенка; ХНУБА, 2017. 284 с.
4. Гапотій В. Д. Теоретичні та практичні аспекти суверенітету народу, нації та держави : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01; Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2005 17 с.

5. Зайончковський Ю. В., Осіпов О. М. Механізм формування політичних інститутів у науковій літературі. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*. 2018. Т. 2. №. 14. С. 71–79.
6. Калініченко В. В., Воронянський О. В., Калініченко В. В. Історія України: від найдавніших часів до сьогодення. Навчальний посібник. Харків: Оберіг, 2016. 440 с.
7. Лейпхарт, А. Демократия в многосоставных обществах: сравнительное исследование. Москва : Аспект Пресс, 1997. 287 с.
8. Моїсєєва Н. І. Соціально-комунікаційна діяльність як історико-суспільна практика. Х. : ХНТУСГ, 2015. 392 с.
9. Моїсєєва Н. І., Омельченко Г. Ю. Комунікаційна діяльність в структурі соціально-комунікаційного знання. 2017.
10. Voronianskyi O. V. Національний суверенітет: політологічний аспект. Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія політичні науки. 2017. №. 2. С. 13–16.